

ДУШАН ДИМИТРИЈЕВИЋ, ИНДУСТРИЈАЛАЦ

Апстракт: Душан Димитријевић је несумњиво значајна личност из периода између два светска рата. Рано је остао сироче и тешко одрастао. Са својом браћом цивилизацијски је унапредио родни крај. Најугледније личности Краљевине су му долазиле у кућу. Комунисти су га осудили као "народног непријатеља", конфисковали имовину и протерали из родног места.

Кључне речи: Браћа Димитријевић, Дољевац, воденица, млин, електрична енергија, индустријалац, Димитријевићи.

Снимак из периода до Божића 1933. године. Господин Душан Димитријевић носилац Ордена југословенске звезде петог степена и Медаље за заслуге Краљевом двору

Србин, православне вере, народни посланик из Дољевца, општина пуковачка, срез добрички, бановина моравска.

Свештеник Аранђел Поповић, парох пуковачки, уписао је у књизи кутлешке цркве на страни 36. под текућим бројем 67 да се 1. маја 1899. године, у месту Кочану (општина пуковачка), у току дана родио Душан, син Адама и Хариклије Димитријевић. Здравомушко дете било је четврто по рођењу

родитељима. Следећег дана у храму Свете Параскеве дете је крштено. Кум је био Тодор Крајналић из познате нишке трговачке породице.⁴⁰⁸

У почетку Димитријевићи нису имали среће са децом. Прва два су прерано умрла, затим им се рађа син Димитрије, који ће бити прво подигнуто дете. Након Душана родила им се ћерка Добрила, а затим синови Добривоје и Драгослав. Последње дете које се родило у кући била је кћер Дивна. Није познато зашто су сва деца у кући добила имена са истим почетним гласом.

Душаново порекло

Породични пријатељ Димитријевића, познати берберин у том крају, Ненад Светозара Ђорђевић (1929) из Кочана, тврди да из приче коју је чуо од свог деде по оцу Светлана, у чијој кући су боравили Димитријевићи док су живели у Кочану, зна да је Душаново порекло с очеве стране из села Гопеша код Битоља и да је цинцарског рода, исто као и фамилија Грци чији се предак Димитрије - Мита у Кочану настанио из истог битољског села. Ђорђевић зна и да је воденицу Адам подигао на парцели која је такође припадала његовом деди, а која се налазила у кочанском атару крај Топлице.⁴⁰⁹

О Душановом пореклу могу да кажу нешто и два податка из оставинског поступка који је вођен

---

⁴⁰⁸ СО Лесковац, М К Брестовац, матична књига рођених цркве кутлешке, храма Св. Параскеве, 1899, текући број 67.

⁴⁰⁹ Изјава Ненада Ђорђевића из Кочана (31.03.2006. г.)

након смрти његовог стрица Ђоке Димитријевића (1857 –18.09.1933.)⁴¹⁰.

У наслову пише: У ИМЕ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА,
РАСПОРЕДНО РЕШЕЊЕ СРЕСКОГ СУДА У НИШУ - НАДЛЕЖНОГ ПО МАСИ ПОК. **ДИМИТРИЈА ЂОРЂА-ЂОКЕ**, БИВ. ИНДУСТРИЈАЛЦА ИЗ НИША РЕШИО, СУДИЈА ПЕТРОВИЋ МИЛОШ, СУД. ПРИПРАВНИК НЕШИЋ РАД. БОЖИДАР
ЗАКОНСКИ РЕД. НАСЛЕЂА

... Поред удове своје Милеве оставио је и од најближих сродника брата Милана Димитријевића, обућара из Ниша, братанце од раније умрлог му брата пок. Адама, Димитрија, Душана, Драгослава и Добривоја, браћу Димитријевић, све из Ниша, и од раније умрлог му брата пок. **Ташка**⁴¹¹ братаницу Маргарету сада жену Јон-а Глигореску из Бенђешта у Румунији.⁴¹²

Душанова мајка Хариклија највероватније је грчког или цинцарског порекла. Познато је да је рођена у Нишу 1872. године од оца Димитрија⁴¹³ и мајке Јефтимije Димитријевић. Вероватније је да се њен отац звао Костантин⁴¹⁴ –

---

⁴¹⁰ Град Ниш, матична служба, матична књига умрлих Саборне цркве, 1933, текући број 199.

⁴¹¹ Познати глумац Ташко Начић више пута је тврдио да је сваки његов имењак сигурно цинцарског порекла. Ташко Д. се одселио у Румунију где је основао индустријско предузеће и где је окончао живот.

⁴¹² Приватна документа, решење Среског суда у Нишу од 26.12.1933, бр. 23251 Д-377 сп. бр. 831.

⁴¹³ Град Ниш, матична служба, матична књига умрлих, 1950, текући број 489.

⁴¹⁴ Историјски архив Ниш, матична књига венчаних нишке Саборне цркве, 1891, текући број 39. Овде се њено име наводи као Карикља.

Коста.⁴¹⁵ Због лакшег изговора Душанову мајку су ословљавали са Кариклија, а његов отац је био познат као Адам Грк.

*Развиће предузећа браће
Димитријевић⁴¹⁶
Први период до 1928. године*

Средином XIX века Душанов деда по оцу имао је на Власини воденицу са дванаест вотлова. Вероватно у тежњи за бољим животом продао је воденицу и подигао кућу у Нишу и радионицу за израду зејтина за јело. Адам Димитријевић у заједници са неким ортаком подигао је малу воденицу у Дољевцу 1886. године. Та воденица имала је два пара каменова и представљала је камен темељац будућем предузећу. Године 1890. Адам је додао воденици још један камен и подигао кућицу за становање и први је покрио воденичне тачкове да се не би смрзавали, што је тада био јединствен случај. Адам је 1889. године на плацу подигао кафану са дућаном, а 1903. године подигао је још једну кафану и дућан у центру Пуковца.

Лука Станковић из Пуковца (рођ. 1916. г. у Русни, а дуго је живео у Лесковцу) раније је причао да је његов отац Јован Станка Димитријевић⁴¹⁷ из Русне држао

кафану – хан код Чечине са неким Грком. Адам је са знатно млађим Јованом (21 година разлике) ушао у заједнички посао зато што је био колега са његовим оцем Станком – Цаком који је имао воденицу у Русни. Док је Адам Грк неким послом отпутовао на југ и дуже био одсутан, прочула се вест да је негде изгубио главу. Неко је из зависти, да не би Јовану остала кафана – хан, запалио тај иметак. Јован је изнео само једно буре ракије, а присутнима забранио да гасе ватру и ваде покретности иако пожар још увек није био јак. Седео је и гледао приказ. Када је све изгорело узео је буре на ком је седео, гласно се запитао: "Ваљда ће и следећег лета шљива да роди..." и отишао.

Адам се ипак вратио, али није дуго поживео. Умро је 15. августа 1906. године у Дољевцу, а сахрањен је у Нишу где је и рођен 1857. године.⁴¹⁸ За њим је остала удова са ситном децом (најстарији син имао је 9 година). Због школовања деце Хариклија се сели 1910. године у Ниш. Услед тешког материјалног стања удова Димитријевић се вратила у Дољевац. Најстарији синови Димитрије и Душан преузели су воденицу од дотадашњег закупца – кума Јордана Крајналића. Браћа су покушала да повећају продуктивност у та тешка времена. Године 1917. воденица је неколико пута пљачкана и паљена од стране бугарске војске, а Димитрије је одведен у ропство у Бугарску. Октобра месеца 1918.

⁴¹⁵ Приватна документа, уверење о имовинском стању, Дољевац, 03.10.1946.г.

⁴¹⁶ Сав текст се заснива на приватним документима која су великодушно уступили аутору госпођа Гордана Радојевић (ћерка Душанова) и господин Ненад Ђорђевић

⁴¹⁷ Нису у сродству јер је Јован добио презиме по деди Димитрију Степановићу. Видети: Философски факултет Ниш,

дипломски рад "*Никола Димитријевић – Врца*"

⁴¹⁸ Историјски архив Ниш, матична књига умрлих цркве нишке, храма Св. Николе, 1906, текући број 47.

године Немци су иселили све из воденице, која им је била потребна ради ратних операција, те је кућа опет била подвргнута пљачкању.

После рата браћа су се договорили да Душан остане на селу, а да сви остали наставе започето школовање. Водена турбина јачине 45 кс са три пара каменова и електричном динамо машином пуштена је у рад 1. септембра 1919. године, чиме је капацитет производње повећан 2/3 пута, а рад особља је знатно олакшан. Из Чешке је 1921. године набављена машина за чишћење и љуштење жита, уједно и за сејање брашна. Монтиран је и четврти камен, чиме је за 25% повећан капацитет. Године 1922. набављен је полован гасни мотор, јер је у то доба млин имао највише посла који није могао да се развије због водостаја. Те године изнад млина подигнут је још један спрат и висок таван за смештај сита. Следеће године је, уместо слабог гасног мотора који је враћен, купљена парна локомотива јачине 31-41 кс са једним цилиндром и подигнута је зграда за њу. Ради умањења утроска горива, 1924. године замењена је парна локомотива са цилиндром другом машином јачине, 50-60 кс са кондензатором. Исте године подигнута је кућа за становање, а замењена динамо машина јачом (4 kW, 220 V). Осветљена је железничка станица која је грађена у Дољевцу. Следеће 1925. године откупљена је једна мала воденица (низводна), јер је њена брана подигла доњу воду, тако да је турбина изгубила 25% своје јачине. Влачара је купљена 1927. године, а следеће године још једна. Подигнута је зграда за исте и зграда за становање млинара, као и купатило са шест

тушева за бесплатно купање народа и радника.

Други период (1929 – 1940)

Купљен је и монтиран електрични генератор јачине 32 kW (3150) са 8 км електричне мреже високог напона и 4 трансформаторске станице за осветљење Дољевца, Кочана, Пуковца и Брестовца. Подигнут је ортачки млин са два пара каменова у Брестовцу са погоном на струју из сопствене централе "Браће Димитријевића". Године 1931. постављена је у Дољевцу и трећа турбина, а 1932. извршена је електрификација села Орљана, Мекиша и Држановца постављањем у Дољевцу генератора снаге 75 kW. Уграђена је и парна машина од 100 кс. Истовремено је подигнут и млин у Држановцу са два пара каменова. Године 1934. у циљу побољшања квалитета брашна монтиран је у Дољевцу дупли ваљак са дводелним планзихтером и једном грис-пуц машином. Капацитет је подигнут на 2-3000 кг произведеног брашна за 24 часа. Исте године постављена су у Држановцу и Брестовцу сита за просту мељаву. У 1935. години набављена је и монтирана још једна влачара са пратећом зградом. Наредне године за гасни генератор подигнута је нова зграда, јер је парна локомотива јачине 100 кс трошила 5-6 м³ дрва таман колико је трошила прва парна локомотива од 30 кс. Кафана у Пуковцу продата је Школском одбору Народне школе. Због повећане потражње за белим брашном 1937. године монтиран је још један дупли ваљак – дупли "Ирус" са четвороделним планзихтером,

грис-пуц машином, у сисним филтером и осталим машинама. Тиме је постигнуто мање трошење снаге и побољшан је квалитет брашна. Капацитет обраде је био 9000 кг пшенице за 24 часа. Теретни камион "форд" купљен је 1938. године за превоз брашна до Ниша и околине (ово возило немачка војска је по окупацији Ниша уништила у самом граду). Подигнута је зграда са канцеларијама и становима за особље. Године 1939. купљен је путнички аутомобил за обилажење електричне мреже и водова у селима где је инсталирана електрична енергија. Израђени су планови за подизање силоса и закључена погодба за набавку гасног мотора (105 кс) који би био резервни погон. Године 1940. монтиран је овај мотор са генератором на дрва, 2 Бенова куплунга. Подигнут је силос капацитета 40 вагона, а нови елеватор могао је да извуче 6000 кг жита у једном часу. Подигнута је и нова зграда намењена за млин прсте мељаве.

Трећи период (1941–46)

У првој години окупације (1941) обустављен је рад ваљака да се Немци њима не би служили, а обим пословања био је углавном усредсређен на мељаву за околна села, док млин у Држановцу све време радио је за потребе комунистичке војске.

Године 1942. дошло је до додатног смањења послова услед недостатка и немогућности набављања огревног и мазивног материјала. Читава четири месеца млин није радио. Хапшењем најстаријег брата инж. Димитрија од

стране Гестапоа настали су нови проблеми. Након два месеца проведена у затвору протеран је из родног краја због "комунизма" и саботаже.

Због немогућности одржавања зграда за млин, машина и остале опреме, 1943. године све више је опадала производња.

Услед ратних операција у јесен 1944. године страдала су два трансформатора и више километара електричне мреже са целокупним прибором.

Крај овог периода (1945-46) обележавају конфискација и протеривање Димитријевића из Дољевца од стране комуниста, а све "у име народа".

Душан је од најраније младости марљиво радио. Пошто је старији брат Димитрије одведен у ропство, сви послови су пали на његова плећа. Када се брат након рата вратио из ропства, регистровано је предузеће под именом "Вештачки млин на Топлици Браће (Адама) Димитријевића из Кочана" (оснивачи Димитрије и Душан Димитријевић). Душан остаје на селу, а остала браћа настављају школовање. Најдаље се школовао најстарији брат који се из Прага враћа са дипломом машинског факултета. Он је касније путовао у набавку машина и остале опреме и пројектовао је постројења. Након постављања електричне централе предузеће се води под именом "Браћа Димитријевић" са седиштем у Дољевцу, општине пуковачке, среза добричког, бановине моравске. Оснивачи су Душан, Добривоје и Драгослав Димитријевић.

Душан је склопио брак са наочитом гимназијалком Бориславом из

Прокупља, ћерком Петра (општинског чиновника) и Наталије Динић. Свештеник Најдан С. Ђокић, парох прокупачки, венчао их је 20. јануара 1929. године у храму Светог Великомученика Прокопија у Прокупљу. Кум је био Тодор Ј. Крајналић, гимназијалац из Ниша, а стари сват Душан Манојловић, директор банке из Ниша. Душан је упис венчања извршио у храму где је и крштен.⁴¹⁹ Након венчања младици су отпутовали на свадбени пут у Париз. Убрзо су стигле и принове. Прво се родио син Владислав - Вања, а затим и кћер Гордана.

Неуморан рад Димитријевића није остао непримећен, па је за православни Божић 1933. године објављен афирмативни чланак, јер је господин Душан због електрификације добричког краја добио и видно признање од Њ. В. Краља: награђен је из Краљевог Фонда, за благотворан и користан рад у народу. Цена струје била је врло скромна јер су сељаци били сиромашни, тако да је највећи број претплатника струју плаћао паушално и то по 10 динара месечно по сијалици. Обично су монтиране по кућама 1 - 2 сијалице, а врло ретко 3 и више.⁴²⁰

Данашње становништво и данас препричава анегдоте из тог периода. Наиме, сељаци из даљих села долазили су да виде то чудо које се зове "летрика". Још више их је чудило

то што дувањем и више њих одједном нису могли да угасе сијалицу. Поменуто села су електрификована шест година пре америчких. Много касније су у Србији електрификована села која су била у непосредној близини електричног далековода Београд – Крагујевац – Краљево – Чачак. Јефтина струја повећала је стандард живота сељака и омогућила искоришћавање дугих ноћи за продуктиван рад као што су читање и разни домаћи радови.

Душан је помагао сиротињу, по цео дан радио је са радницима и био омиљен у народу. У његову кућу су често свраћали и господин Стошовић из Београда и господин Драгиша Цветковић. На изборима 1938. године Душан је изабран за народног посланика на листи ЈРЗ. Раније је био члан Народне радикалне странке.

Од угледног господина до "народног непријатеља"

Пошто су комунисти преузели власт након Грађанског рата под окупацијом, окомили су се на Димитријевиће. Против Душана је покренут кривични поступак због злочина и престопа против српске националне части, али је исти обустављен јер се није могло утврдити да је окривљени за време окупације ставио у службу окупатору своје привредно предузеће.⁴²¹

Душан је опет процесуиран од стране Окружног суда у Прокупљу али овога пута заједно са братом Добривојем (К. 51/46). По истом

---

⁴¹⁹ СО Лесковац, М К Брестовац, матична књига венчаних цркве кутлешке, храма Св. Параскеве, 1929, текући број 2.

⁴²⁰ Историјски архив Ниш, Збирка старе штампе, књига број 15, Нишке новине, чланак "Писмо из Добрича", 7. јануар 1933, 6.

---

⁴²¹ Приватна документа, ОЈТ у Прокупљу, предмет К.бр. 4/45, решење од 10. VIII 1945. године.

основу обновљен је поступак против њих (К. 9/47) јер је први вођен изузетно лоше. И Врховни суд НР Србије је донео две пресуде по истом основу (Кж. 1329/46 од 23.08.1946. године, као и Кж. 727/47 од 07.05.1947. године). На највишој инстанци осуђени су на казну лишења слободе у трајању од по осам месеци и на конфискацију целокупне имовине, зато што су своје предузеће "укључили" у привредни план окупатора и што су за време окупације дали за организацију Д. М. знатну помоћ у новцу у износу од 100.000 динара.

Постоји решење о помиловању од 23. јула 1947. године (судија Вукоје Кожовић), али госпођа Гордана Радојевић изричито тврди да су њен отац и стриц издржали затворску казну.⁴²²

Пре тога њихова имовина на основу закључка Среског суда за срез добрички, у Прокупљу (И. бр. 182/46 од 04.04.1946. године) стављена је под секвестар Управе народних добара Окр. одбора у Прокупљу. Удови Хариклији, Димитрију и Драгославу имовина је одузета без икакве кривице, саслушања и пресуде. Предузеће је преименовано у Млинарско и електрично предузеће "Татко", а касније је опет промењен назив у "Црвена Звезда".

Све то пратио је и губитак грађанских права па је наступио врло тежак период за Димитријевиће. Комунисти су борбу против предратних индустријалаца схватили и применили као уништавање људи

који су носиоци идеје капиталистичког друштва. Нису се трудили (или нису знали) да Димитријевићима чак и на највишем нивоу сроче пресуду која ће бар мало да личи на озбиљан акт. Све оно што су браћа Димитријевић годинама стварали уништено је много брже. Дневна штампа у то доба признала је да је млинско предузеће "Црвена Звезда" у Дољевцу пред ликвидацијом.⁴²³ Ово је посебно погодило Душанову породицу, па је његов старији брат упутио писмо неком функционеру Зарку. Инжењер је јасно образложио да је основни проблем што су "нове газде" људи који нису имали појма о раду повереног им предузећа. У циљу поновног оспособљавања постројења у Дољевцу Димитријевићи су нудили бесплатну помоћ иако више нису били власници. "Народној власти" ништа није значила пропаст једне фирме, па се уопште нису обазирали на апеле Димитријевића.

Душан је дуго био потиштен. Једнога дана у преподневним часовима, на потезу улица Обилићев венац – Цара Душана, нагло му је позлило. Превезен је у нишку градску болницу. Истог дана, 20. марта 1958. године, у 13 сати преминуо је највероватније од срчаног удара.⁴²⁴ Сахрањен је на нишком гробљу.

Шест деценија након уништења електричне централе "Браћа Димитријевић" подручје које су они

---

⁴²² Изјава госпође Гордане Радојевић (ћерке Душанове) (18.02.2006. г.)

---

⁴²³ Народна библиотека "Стеван Сремац" Ниш, Народне новине, чланак "Млинско предузеће Црвена Звезда пред ликвидацијом", 08.10.1955, 3.

⁴²⁴ Град Ниш, матична служба, матична књига умрлих, 1958, текући број 89.

снабдевали струјом нередовно је снабдевено струјом изразито ниског напона, па су стога убедљиво највеће неплатише струје у Србији становници овог подручја, а посебно становници Пуковца. Зато старији становници често са сетом помињу Душана и његову породицу јер су знали да и отписују дугове за струју најсиромашнијима, а уговор склопљен са њима је предвиђао да уколико нестане струја онда се тог месеца не плаћа због нередовног снабдевања.

Ове године се навршило 120 година одкад је почело да се ствара предузеће "Браћа Дими-тријевић" и 60 година како су их комунисти протерали из Дољевца. Предузеће је некако преживело оба светска рата, али не и комунистичко "ослобођење".

Ово је прича о нестанку грађанског слоја друштва у Србији након доласка комуниста на власт.

ДИМИТРИЈЕВИЋ ДУШАН

Душан Димитријевић рођен је 1900 у селу Дољевцу, срез добрички, бановина моравска. Основну школу и гимназију шпински је одборник у Дољевцу и школски благајник. При-

свршио је у Нишу. 1920 основао је своје индустријско предузеће у Дољевцу, где је стално живео као индустријалац. Оп- падао је б. Народној радикално странци, а кад је основана Југословенска радикална заједница постао је њен члан. 1935 кандидовао се за посланика као заменик, а на изборима 1938 и забрањен је за посланика први пут, у срезу добричком, као заменик на листи тадашњег министра шума и рудника Дбривоја Стошовића.

DIMITRIJEVIĆ DUŠAN, industriel, né à Doljevac en 1900. Il fut élu député pour la première fois dans l'arr. de Dobrič, comme candidat-adjoint du min. D. Stošović. D. est membre de JRZ.

DIMITRIJEVIĆ DUŠAN, Industrieller, geb. in Doljevac, 1900. Zum Abg. gewählt zum ersten Mal in Bezirk Dobrič, als Stellvertreter des Min. D. Stošović, et membre de JRZ.

Посланичка биографија

*Библиотека скупштине Србије (доскораиње Савезне скупштине),
Биографски лексикон (НАРОДНО ПРЕТСТАВНИШТВО),
СЕДМА СИЛА, Издавачки завод београдских новинара,
БЕОГРАД, Поенкареова 21
Сенат Народна скупштина, Београд, 1939, 137-38.*